

Osamnaesti broj *Godišnjaka* sadrži sedam rasprava i članaka, četiri priloga i tri prikaza.

U uvodnom dijelu objavljena je rasprava dr Branislava Đurđeva, *Istorija i društveni razvitak*. Polazeći od konstatacije da je u savremenoj istoriografiji, podijeljenoj na buržoasku i postmarksističku, najdosljedniji onaj pravac koji su u drugoj polovini XIX i prvim decenijama XX vijeka zastupale pristalice kontovskog i postkontovskog pozitivizma (sociološki pravac, sociološka istorija), Đurđev je ukazao i na ona gledišta koja istoriju odvajaju od sociologije i istorijskoj nauci osporavaju njenu pravu ulogu i značaj. U centru autorovih razmatranja nalazi se apsolutnosociološki pravac u shvatanju istorije, koji danas u najčistijem vidu zastupa postmarksistička istoriografija istorije. Zasnivajući se na osnovama postmarksističke revizije marksizma, savremena istoriografija, ona koja sebe oglašava marksističkom, po mišljenju Đurđeva, samo djelimično stoji na pozicijama koje je zastupao Marks. S tim u vezi, autor ove veoma zapažene rasprave zaključuje da bi se marksistička istorija morala osloboditi sadašnjeg postmarksističkog shvatanja koje nedijalektički apsolutizuje sociološki evolucionizam, a morala bi oživjeti i dalje razraditi Marksov istorizam u objašnjenju prirodne evolucije čovječanstva.

Najnoviji broj *Godišnjaka* objavio je i članak češkog istoričara Vaclava Žažeka, *Nacionalno-političko kretanje austrijskih Slavena za vrijeme revolucije 1848. godine*, koji je u obliku referata podnesen na zajedničkom zasjedanju čehoslovačke i jugoslovenske istorijske komisije u Sarajevu 29. septembra 1969. godine. Polazna tačka autorovih razmatranja je buržoaska revolucija 1848. godine, koja u istoriji nacionalne misli naroda Habsburške monarhije predstavlja važnu prekretnicu. Žažek je ukazao na ukorijenjeno shvatanje u istorijskoj literaturi o austrijskoj 1848. godini o postojanju tzv. »istorijskih« i »neistorijskih« naroda. Nasuprot Nijemcima i Mađarima sa svim potrebnim istorijskim pretpostavkama »istorijskih naroda«, autor je istakao veliku šarolikost u taboru tzv. »neistorijskih« naroda« mnogonacionalne Habsburške monarhije. Pri tome on, pozivajući se na istorijsko pravo, između mnogobrojnih slovenskih naroda odvajava Čehe i Hrvate kao narode koji su po svojim istorijskim pretpostavkama najbliži »istorijskim narodima«.

U većem dijelu ovog interesantnog članka autor je prikazao kako se manifestovala složenost u prilazu rješavanju nacionalno-političkog problema Austrije, posebno u grupi onih slavenskih naroda između kojih je bilo relativno najmanje razlika i nesloge — između Čeha na sjeveru Monarhije i Slovenaca, Hrvata i Srba na jugu.

Izvještaj Hermana von Sautera o odnosima Bosne i Hercegovine i Monarhije u svjetlu austro-ugarskih ekonomskih suprotnosti naslov je članka Dževada Juzbašića.

Nakon šestomjesečnog boravka 1910. godine u Sarajevu, gdje je bio upućen sa zadatkom da pomogne pri organizaciji administracije tek osnovane Trgovačko-obrtničke komore za Bosnu i Hercegovinu, Herman von Sauter je po povratku u Beč podnio izvještaj pod naslovom »Bosna-Hercegovina i Monarhija« (tekst ovog izvještaja štampan je na njemačkom jeziku uz ovaj članak kao prilog). Uz prikaz opštih prilika, Sauter se u svom izvještaju posebno osvrće na austro-ugarsko suparništvo u borbi za ekonomske pozicije i uticaj u Bosni i Hercegovini. Koristeći se bogatom literaturom i arhivskom građom Juzbašić je Sauterov izvještaj podvrgao kritici i, u

svjetlu ekonomskih suprotnosti između Austrije i Ugarske, na veoma vješt način ga interpretirao. Tako je ovaj vrijedan historijski izvor postao pristupačan, a podaci koje nam on pruža dobili su svoj pravi značaj.

Ovim i radovima koji su ranije objavljeni Dževad Juzbašić se još više afirmisao kao ozbiljan naučni radnik, pokazavši poseban interes za izučavanje društveno-političkih i ekonomskih odnosa u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske okupacije.

Članak dr Nusreta Šehića *Četnici kao nosioci gerilskog oblika ratovanja u planovima najviših vojnih vlasti predratne Jugoslavije* samo je dio njegovog opširnijeg rada o četničkom pokretu u Bosni i Hercegovini između dva rata. Bazirajući se na arhivskoj građi iz Vojnoistorijskog instituta, posebno prikupljenim sjećanjima oficira bivše Jugoslavije, Šehićev članak razmatra problem odnosa najviših vojnih vlasti predratne Jugoslavije prema gerilskom obliku ratovanja. Pored drugih dokumenata, autoru su za donošenje zaključaka uglavnom poslužila »Uputstva za četničko ratovanje u slučaju napada na Mađarsku« (izdata od strane Generalštaba Jug. vojske 1925), »Uput za četničko ratovanje« (izdat od strane Ministarstva vojske i mornarice 1929. godine) i ratni planovi »R-S«, »R-40«, i »R-41« iz 1938. 1940. i 1941. godine. Analizom navedenih dokumenata, autor je došao do zaključka da najviše vojne vlasti u predratnoj Jugoslaviji nisu ozbiljnije računale na tadašnja četnička udruženja kao važan faktor u organizovanju i vođenju gerilskog rata i da svenarodni otpor napadaču nije ulazio u ozbiljnije kalkulacije Generalštaba i Vrhovne komande do pred sami početak aprilskog rata. Istovremeno dr Nusret Šehić je pokušao odgovoriti na veoma zanimljivo pitanje: da li je četnička akcija, predvođena Dražom Mihailovićem, uslijedila kao rezultat prethodno pripremljene koncepcije o otporu okupatoru pomoću gerile? U zaključku svoga rada autor je naglasio da se četnički pokret u toku drugog svjetskog rata mora sagledavati u vezi sa četničkom tradicijom uopšte, a posebno s akcijama i djelovanjem četničkih udruženja između dva rata.

Na kraju je potrebno istaći da je ovim radom dr Nusret Šehić učinio značajan napor u rasvjetljavanju problema koji do sada nije bio predmet pažnje naše istoriografije.

Rad dr Rasima Hurema, *Neke karakteristike ustanka u Bosni i Hercegovini 1941. godine* predstavlja dio njegove doktorske teze, koja je odbranjena u maju 1970. godine na Filozofskom fakultetu u Sarajevu.

U uvodu ovog veoma zapaženog rada dr Rasim Hurem polazi od činjenice da je ustanak u Bosni i Hercegovini 1941, kao dio ustanka naroda Jugoslavije, imao i neke svoje specifičnosti koje su nastale kao rezultat nacionalne šarolikosti bosansko-hercegovačkog stanovništva, političkog nasljeđa, uključivanja Bosne i Hercegovine u okvir Nezavisne Države Hrvatske i podjele Bosne i Hercegovine na njemačku i italijansku okupacionu zonu. Ukazavši ukratko na osnovne momente toka i razvoja ustanka 1941. godine u raznim dijelovima Bosne i Hercegovine, autor nas upoznaje sa nekim od bitnih karakteristika ustanka i zaključcima do kojih je došao na osnovu višegodišnjih istraživačkih napora. Tako je, po njegovom mišljenju, ustanak u Bosni i Hercegovini 1941. godine, naročito u prvoj fazi, nosio u sebi mnoge elemente spontanosti, koji su rezultat politike uništavanja Srba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i partizanskog načina ratovanja. Zbog toga su u ustanak odlazili ljudi različite socijalne pripadnosti i idejnih ubjeđenja, a to je uslovalo i apsolutnu brojčanu premoć seljaštva u ustanku. Međutim, i pored masovnosti ustanka, autor je došao do zaključka da Muslimani i Hrvati, zbog toga što nisu bili izloženi teroru ustaša i zbog stava dobrog dijela ustanika prema Muslimanima i Hrvatima u nekim dijelovima Bosne i Hercegovine, nisu u odgovarajućem broju učestvovali u ustanku sve do jeseni 1943. godine.

U članku dr Rasima Hurema se na kraju ističe da je usljed odsustva jače političke kohezije među ustanicima, a naročito pojave četnika, KPJ u Bosni i Hercegovini morala uložiti velike napore kako bi savladala elemente stihije i građanskog rata i ustanku pribavila karakter organizovane narodnooslobodilačke borbe sa jasno formulisanim političkim ciljevima.

Nadovezujući se na rezultate autora koji su ranije pisali o prošlosti Zvornika (K. Jireček, M. Dinić, H. Kreševljaković, Đ. Mazalić, D. Kovačević-Kojić) dr Adem Handžić je člankom, *Zvornik u drugoj polovini XV i XVI vijeku* dao zapažen prilog izučavanju prošlosti ovog grada. Obuhvativši period od 1460. godine do kraja XVI vijeka, u članku se razmatraju pitanja organizacije turske vlasti, razvitka tvrđave i gradskog naselja. S obzirom da se bazira na dosada neobjavljenim izvorima iz def-

tera balkanskih zemalja, koji se nalaze u Državnom arhivu u Istanbulu, ovim radom se znatno upotpunjuje naše znanje o razvitku Zvornika u turskom periodu.

Rasprava Božidara Jakšića, *Kritika istorijskih izvora i sociologija*, u kojoj se tretiraju pitanja od bitnog značaja za istorijsku nauku, izaziva posebnu pažnju i zbog toga što su radovi ovakvog karaktera u istorijskim časopisima prava rijetkost.

U narednoj rubrici *Godišnjaka* objavljeni su sljedeći prilogi: dr Desanka Kovačević-Kojić, *Uloga rudarstva u privrednom razvoju gradskih naselja Srbije i Bosne tokom prve polovine XV vijeka*; dr Branislav Đurđev, *O kanunu za bosanski, hercegovački i zvornički sandžak iz 1539. godine*; Hamdija Hajdarhodžić, *Jedno suđenje pred ljubinjским kadijom iz 1714. godine*; Hasan Škapur *Prijedor i okolina u bosanskom ustanku 1875—1878. godine*.

Zasnivajući se na izvorima iz Dubrovačkog arhiva koji u dosadašnjim istraživanjima nisu uzimani u obzir, rad dr Dese Kovačević-Kojić razmatra ulogu rudarstva u prvoj polovini XV vijeka u privrednom razvoju pojedinih gradskih naselja u unutrašnjosti Srbije i Bosne.

U svom prilogu dr Branislav Đurđev, u vezi s njegovim ranijim pisanjem o kanunu za bosanski, hercegovački i zvornički sandžak iz 1539. godine, odgovara na primjedbe koje mu je u *Godišnjaku* iz 1966. godine uputio dr Hazim Šabanović.

Prilog Hamdije Hajdarhodžića upoznaje nas sa jednom epizodom iz veoma živih trgovačkih odnosa Dubrovnika i njegovog zaleđa Bosne i Hercegovine prvih decenija XVIII vijeka.

Rad Hasana Škapura predstavlja prilog boljem razumijevanju ustanka 1875—1878. godine u Prijedoru i njegovoj okolini, jer su u njemu korišteni do sada nepoznati podaci iz Orijentalnog instituta u Sarajevu.

U rubrici Ocjene i prikazi objavljeni su prikazi Ilijasa Hadžibegovića, *Drugi (Vukovarski) kongres KPJ*; Perka Vojnovića, *Zbornik krajiških muzeja II i IV*, Zenica 1970. i Dušana Kojovića, *Majnštajn, Izgubljene pobjede*.

Na kraju ovog broja *Godišnjaka* dr Rasim Hurem nas ukratko informiše o toku i zaključcima godišnje skupštine Društva istoričara Bosne i Hercegovine, koja je održana u Trebinju 15. i 16. maja 1970. godine.

Ibrahim KARABEGOVIĆ